

Naj bo v njegovih delih kritika stvarnih razmer za stalinizma še tako ostra in stroga, spričo komunistične ideje kaže zmeraj posvetno ponižnost in ateistično pobožnost. Nikoli ne olepšuje krivice in krutosti, vendar se nikoli ne utruja prikazovati, kako se posameznik izkaže ravno v najstrašnejših razmerah. Njegovo pripovedništvo demonstrira moralni kodeks, katerega najvažnejša sestavina je prepričanje o nerazrušljivosti človeka.

Zato njegove knjige zahodnim razlagavcem, ki jih hočejo razlagati v krščanskem smislu, ne prizadevajo posebnih težav. Če se Heinrich Böll bliža delu tega sovjetskega pisca s teološko nomenklaturjo in govori v zvezi z njim o »razodetju«, če Karl Korn trdi, da se v tem delu ohranja »etos iz religije križanega« in da temelji na tem jedru »eksistencialni učinek Solženicina navzven« — imajo s tem morda prav, in to ne samo zato, ker na primer v Prvem krogu pekla najdemo nekatere namige na krščanstvo, ki so včasih dvoumni, vendar nikoli odklonilni.

Zato proza Solženicina mnogim zahodnim bralcem nikakor ni tuja. Narobe, pri njem najdejo, kar pri svojih domačih piscih večinoma zaman iščejo — velike ideale in nedotakljive moralne kategorije. Knjige naivnega in verujočega pripovednika Aleksandra Solženicina lahko beremo kot življenjski nauk, kot očrt sicer mrtvaškega, vendar kljub vsemu, odrešujočega sveta, v katerem se pokaže, da je človek kljub vsemu dober.

„Pisateljeva obveznost do posameznika ni nič manjša od njegove obveznosti do družbe.“ Ta misel sicer ni nova, vendar nasprotuje temeljnim zahtevam socialističnega realizma. Medtem ko le-ta razglasa za najvažnejšo pisateljevo nalogo, da z vsemi umetniškimi sredstvi ilustrira in eksemplificira spoznanja partije, naj bi bil po Solženicinu pisatelj »nekakšna druga vlada«.

Ta citat iz Prvega kroga pekla je torej ključ k primeru Solženicin. Ob njem razumemo, zakaj mu v domovini tako zagrizeno nasprotujejo — ne zaradi kritične tendence njegovih knjig, temveč v prvi vrsti zavoljo njegove koncepcije o vlogi pisatelja v sovjetski družbi.

„Nekakšna druga vlada“ — to pomeni: pisatelj kot instanca, neodvisna od partije in vlade, kot samostojna moralna avtoriteta.

S tem pa Solženicin nadaljuje tisto tradicijo ruske literature iz časa carske oblasti, ki naj bi jo obstoj sovjetske države že preživel: pisatelj kot glasnik zatrtega in trpečega individua, kot zagovornik ponižanih in razžaljenih. V tem smislu je Solženicin vsekakor nepolitičen pisatelj. Vendar vdira v Sovjetski zvezi politika v življenje slehernega človeka in ponavadi tudi usmerja vso njegovo eksistenco. Zato mora Solženicin, če hoče ali ne, prikazati individuum kot objekt politike, kot njeno žrtev.

Literatura je več kot umetnost in Aleksander Solženicin je več kot samo vsota svojih knjig. Njegovo ime simbolizira neodvisno silo v največji državi na svetu — simbolizira drugo vlado.«

B. J.

SLEPA ULICA

V zadnjih tednih leta 1970 smo prebrali novico, da je bil pri ljubljanski Drami (SNG) sestavljen poseben dramaturški svet, ki naj odslej uravnava repertoarne načrte tega gledališča, da bi se vsaj po tej strani izkopal iz zagate, v kateri tiči že nekaj let. V novi dramaturški svet so določili vidne osebnosti kulturnega in slovstvenega življenja: predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti Josipa Vidmarja, akademika dr. Bratka Krefta, dramatika Jožeta Javorška ter sedanjega

dramaturga Drame Janeza Negra. Iz sestave je jasno razbrati željo, da bi ljubljanska Drama s pomočjo avtoritete veljavnih in priznanih kulturnih osebnosti premagala težko zunanjo in notranjo krizo.

V času, ko pišem to gloslo, še ni znana usoda novega dramaturškega sveta. Ali bo res zaživel ali pa bo že takoj na začetku doživel usodo podobnih, pomožnih ali stranskih teles, ki so nastajala v zvezi s krizo ljubljanske Drame v zadnjih letih kot gobe po dežju? Ne glede na takšno ali drugačno usodo nas je novica spomnila na problem, ki ni samo problem Drame, ampak zadeva morda v perspektivi slovenske kulturne ustanove v celoti, če že ne kar slovensko družbo kot tako. V krizi ljubljanske Drame že dolgo ne moremo več videti samo izjemno in naključno usodo posamezne kulturne ustanove, ampak položaj, v katerem se lahko znajde katerakoli podobna institucija in ga ni mogoče imenovati drugače kot s staro primero »slepe ulice«. Za ljubljansko Dramo je bilo od prvih začetkov njene stiske značilno, da se ji kljub mnogim zunanjim in notranjim poskusom ni posrečilo iz krize preiti v odpravo nezdravih, kritičnih ali pa že kar brezizhodno zapletenih vzrokov, ki krizo zmeraj znova izzivajo. Niso je mogle rešiti niti tako imenovane pristojne oblasti — če pri nas seveda takšne oblasti sploh še obstajajo — kar bi lahko imeli za znamenje, da ustanove, ki se znajde v notranji krizi ali razsulu, ne more v danih okoliščinah reševati nobena zunanja in oblastna administracija več; torej se bo njen notranji razkroj nadaljeval ob sorazmerni brezbriznosti in pasivnosti, če že ne nemoči teh oblasti spričo nastalega stanja. Kolikor je »družba« zainteresirana za čimprejšnjo ureditev takšne krize, torej ne more računati, da bi svoj interes lahko uveljavila prek oblastvenih ustanov. Za ureditev kritičnih razmer ostane seveda še druga pot: orga-

nizem, ki ga je kriza načela, naj bi se iz nje izkopal s svojimi lastnimi silami, z delovnimi načrti, idejami, dogovori in disciplino, pa tudi s pomočjo samoupravnih postopkov. Primer ljubljanske Drame kaže, da se vsaj doslej kaj takega ni zgodilo in da se tudi v bližnji prihodnosti rešitev v tej smeri še ne obeta. To bi mogli imeti za znamenje, da kako socialno telo, ki ga razjeda hujša notranja kriza, ne more pričakovati prave rešitve ne od zunanjih oblasti, pa tudi ne iz sebe, dokler se v njem samem seveda ne spremeni zares kaj odločilnega — v njegovi notranji sestavi, v socialnih odnosih med njegovimi člani, v duhovnem ozračju, ki določa njihovo delo in celo vsakdanji obstoj.

Ostane seveda še ena možnost, o kateri govori novica o novem dramaturškem svetu. Krizo takšne ustanove naj bi reševale primerne osebnosti javnega ali kulturnega življenja, ki jim pritiče tako imenovana veljavnost, uglednost ali avtoriteta. Kot se zdi takšna rešitev na prvi pogled mogoča in celo lepa, govori zoper njo vendar nekaj tehtnih razlogov. Prvi, pa tudi najvažnejši je tako imenovana kriza avtoritete, ki pretresa ne le našo kulturo, ampak celotno socialno življenje. Odpor zoper avtoriteto postaja že stalna poteza številnih socialnih okolij, predvsem pa mlajših generacij, ki ta okolja zmeraj odločilneje oblikujejo. Vsak poizkus postaviti avtoriteto na trdnješe noge ali pa celo obnoviti njen tradicionalni pomen izziva kvečjemu nasproten učinek. Drugi razlog je ta, da zaradi omenjene krize avtoritete tudi v kulturnem življenju ni več jasno, kdo je pravzaprav avtoriteta in zakaj. Avtoritet, ki bi uživale soglasno zaupanje, ni več; osebnosti, ki si še zmeraj prilaščajo vsaj videz avtoritete, morajo v ta namen poudarjati čim večjo in trdnjšo samozavest, toda takšna samozavest ni primerno nadomestilo za pravo soglasnost in spoštovanje, ki ga resnična avtoriteta zbuja sama od sebe. Tretji razlog za

majhno možnost urediti krizo kake kulturne ustanove s pomočjo zunanjih avtoritet, je ta, da se takšna rešitev nujno opira na izkušnje in osebnosti starejših generacij, pri katerih je najti vsaj majhen odsev tistega, kar je pomenila avtoriteta v tradicionalnem pomenu besede. V srednjih in mlajših generacijah namreč avtoritet te vrste ni več — dokaz za to je vloga, ki jo je lahko odigral ali pravzaprav moral odigrati v krizi ljubljanske Drame v letu 1970 ravnatelj Taras Kermauner, se pravi eden najvidnejših ideologov mlajše oziroma zdaj že srednje generacije povojnih slovenskih kulturnikov. Toda dejstvo, da se reševanje krize s pomočjo načela avtoritete skoraj nujno usmeri k starejšim generacijam, mora ustvariti še globlje pregrade med različnimi skupinami, generacijami in osebnostmi, ki delujejo v sodobni slovenski kulturi. Zadnji razlog, ki govori zoper možnost takšne rešitve, pa je seveda ta, da tudi med avtoritetami starejše generacije ni pravega soglasja v osnovnih stvareh, ki bi morale biti podlaga njihovi avtoriteti. Dokaz za to so že imena, ki jih zasledimo v novici o novem dramaturškem odboru.

In tako bomo vsaj za nekaj časa lahko zares govorili o slepi ulici, v katero je zašla ena od slovenskih kulturnih ustanov. Ta slepa ulica najbrž ni edina mogoča, saj se v nji lahko prej ali slej znajde še katerakoli druga ustanova — kar bi imelo po logiki verižnih reakcij lahko nedogledne socialne posledice v najširših družbenih razmerjih. Za zdaj pa je mogoče reči vsaj to, da nobena od poti, ki so doslej poskušale odpomoči stiski, ne obeta prave rešitve. Na razpolago ostaja seveda še tista, ki je bila v primeru ljubljanske Drame doslej najmanj aktualna — namreč močnejši pretres znotraj same ustanove, ki naj bi spremenil njen socialni sestav prav v temeljih, da bi se od tod rodila prava možnost za duhovno, gledališko in tudi organizacijsko

prenovitev. Ljubljansko Dramo sta med potekom krize zapustili sicer obe osebnosti, ki sta si v krizi stali nasproti in jo vsaj na videz odločilno usmerjali — bivši ravnatelj Bojan Štih in vodilni igravec Drame Stane Sever. Toda posledice dokazujejo, da njun odhod ni bil pravi socialni pretres, ampak morda prav narobe, umik ustanove pred nujnostjo in možnostjo takšnega pretresa. Da bi se moral ta pretres odigrati v drugačni smeri, kažejo dejstva o precejšnji ali vsaj delni zastaranosti ansambla, ki zaseda ljubljansko Dramo. Ali ni morda eden od temeljnih vzrokov krize prav statično socialno, duhovno in navsezadnje tudi starajoče se generacijsko ozračje, ki povzroča takšno zastaranost? Mlajše generacije igravcev, dramaturgov in režiserjev so že nekaj časa v paradoksalnem položaju, da v svojih najboljših letih ne morejo ustvarjati gledališča po meri svojega okusa, duha in talenta, in te generacije trkajo na gledališka vrata. Če se jim bodo odprla dovolj na stežaj še o pravem času, bo morda izginila megla socialne sterilnosti, ki povzroča krizo. Če se ne bodo, se bo sterilnost podaljševala k novim generacijam, toda za ceno nepredvidljivih psihosocialnih krivin.

J. K.

IGRICE

Dimitrij Rupel je ob tako imenovanim osnutku zakona o kulturnih skupnostih zapisal med drugim tele stavke: »Še huje: zakon protežira umirajočo kulturo. V težah, ki jih je izdelal republiški sekretariat za kulturo in prosveto, je to jasno razvidno. Kultura ima še naprej iste sestavine, celo mrtve veje so pomaknjene v ospredje. Nacionalni interes (kakšna zanimiva formulacija za socialistično koncipiranje kulture!) je naklonjen arhivom, bibliotekam, muzejem, spomenikom, restavra-